



International Federation of
Library Associations and Institutions

Ключови проблеми в развитието на колекциите от електронни ресурси Ръководство за библиотеки

Шарън Джонсън в съавторство с Оле Гунар Евенсен,
Джулия Гелфанд, Гленда Ламърс, Лин Сайп и Надя Зилпър

Редактори – членове на Комитета по комплектуване и
развитие на колекциите Жером Фронти, Йозеф Хефнер,
Джуди Мансфийлд, Ан Окерсон и Регине Шмолинг

Превод на български език от оригинала –
гл. ас. д-р Румелина Василева, Университет по
библиотекознание и информационни технологии, София,
България, rumivas@gmail.com

**Секция Комплектуване и развитие на колекциите
Август, 2012**

- © Правата върху този документ принадлежат на ИФЛА. Съдържанието е лицензирано по Creative Commons Attribution 3.0 Unported License, което означава, че вие имате свободата да копирате, разпространявате, препращате, адаптирате и да използвате за търговски цели изданието, при условие че при всяка употреба се цитират коректно правата на ИФЛА. Копие на лицензията е достъпно на страницата на Криейтив Комънс <<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/>>. За допълнителна информация, моля да се свържете с централата на ИФЛА. Документът е достъпен на адрес: <<http://www.ifla.org/publications/key-issues-for-e-resource-collection-development-a-guide-for-libraries>>

Ключови проблеми в развитието на колекциите от електронни ресурси

Ръководство за библиотеки

Документът се издава в рамките на проект “Авторскоправни политики на библиотечните и културните институции”, Договор № ДФНИ – К01/0002 от 21.11.2012 г. с ФНИ на МОМН с ръководител доц. д-р Таня Тодорова, Университет по библиотекознание и информационни технологии, София.

Джонсън, Шарън и др.

Ключови проблеми в развитието на колекциите от електронни ресурси: Ръководство за библиотеки / Шарън Джонсън, Оле Гунар Евенсен, Джулия Гелфанд, Гленда Ламърс, Лин Сайп, Надя Зилпър. – Хага : ИФЛА – Секция Комплектуване и развитие на колекциите, 2012. – 50 с.; 22 см (ИФЛА. Ръководства)

ISBN 978-954-2946-72-4

ISBN 978-954-2946-73-1 e-book

- © Превод от английски език *Румелина Василева*, 2013
- © Научен и езиков редактор *Таня Тодорова*, 2013
- © Предпечат и графичен дизайн „БПС“ ООД, 2013

- © Издателство „За буквите – О писменехъ“, Университет по библиотекознание и информационни технологии
Първо издание на български език, 2013
Издава се с разрешението на ИФЛА.
ISBN 978-954-2946-72-4

Съдържание

Съдържание	3
Въведение	5
Предназначение	6
История	6
Обхват	7
Автори	8
1.0. Политики за развитие на колекциите (за служебно ползване на персонала)	9
2.0. Подбор и оценка на цифровите колекции	13
2.1. Съдържание	15
2.2. Технически изисквания	15
2.3. Функционалност и надеждност	19
2.4. Поддръжка от доставчиците на ресурси	22
2.5. Доставка	25
3.0. Лицензионни аспекти на електронните ресурси	30
3.1. Въпроси на достъпа	30
3.2. Използване на електронния информационен ресурс	32
3.3. Поддръжка от доставчиците и технически аспекти	34
3.4. Гъвкавост и подобрения	37
3.5. Законна употреба	38

4.0. Анализ и процес на подновяване на абонамента на е-ресурсите.....	41
4.1. Анализ на данните за потребителско ползване	42
4.2. Анализ на други фактори за подновяване на абонамента на е-ресурсите.....	43
Приложения	45
Речник на термините.....	45
Източници.....	63

Въведение

Електронните ресурси (е-ресурси) се превръщат във все по-важен компонент на дейностите по изграждане и развитие на фондовете на библиотеките. Ръководството е съобразено предимно с целите на академичните и изследователските библиотеки, но то е ценно и полезно за различни типове библиотеки. Терминът “електронни ресурси” се използва за този формат документи, който изисква електронен достъп, независимо дали може да бъде опосредстван от персонален компютър, мейнфрейм (мощен високопроизводителен компютър) или портативно мобилно устройство. Е-документите могат да бъдат достъпни от разстояние чрез интернет или локално. Някои от най-често срещаните видове е-ресурси са:

- Е-списания;
- Е-книги;
- Пълнотекстови (съставни) бази данни;
- Индексирани и извлечени (рефератно-библиографски) бази данни;
- Справочни бази данни (биографии, речници, справочници, енциклопедии и др.);
- Бази данни с числова и статистическа информация;
- Е-изображения;
- Е-аудиовизуални ресурси.

Това *Ръководство* разглежда е-ресурсите, независимо дали те са придобити чрез покупка или лицензия, от интернет на открит достъп, създадени като цифрови или представени в повече от един формат (например книга, комбинирана със CD-ROM). В редица аспекти подборът и придобиването на е-ресурси значително се различава от аналогичните методи на работа с традиционните подобни материали. В този смисъл е препоръчително за библиотека-

та да разработи ясни политики и процедури за комплектуване и управление на тези ресурси. В рамките на библиотеката такъв подход гарантира качество на работа на персонала с е-ресурси, съобразно всички аспекти на правилно отчитане на разходи, на съответствия с технически изисквания, на лицензиране, на коректен достъп, на съхраняване на информация и на налагани ограничения.

Предназначение

Целта на настоящото *Ръководство* е да бъде в помощ при осъзнаването на ключовите въпроси, които всяка библиотека трябва да отчита и решава при разработването на своето т. нар. “е-портфолио”. *Ръководството* не претендира за изчерпателност. То е създадено с идеята да бъде аргументирано и информативно въведение в широк спектър въпроси, породени от съществуването на е-ресурси.

Ръководство, което засяга такава силно развиваща се предметна област, каквато са е-ресурсите, изисква постоянно актуализиране. По тази причина настоящото *Ръководство* ще бъде преиздавано в следващи версии на подходящи интервали, определени от Постоянния комитет на ИФЛА по комплектуване и развитие на колекциите, които ще бъдат публикувани редовно на интернет страницата на Федерацията. Настоящият документ представлява моментна картина на най-добрите практики в работата с е-ресурси в конкретния момент от време.

История

През 1996 г. Секцията по комплектуване и развитие на колекциите към ИФЛА заменя дейността на Секцията по комплектуване и междубиблиотечен обмен след провеждането на конференцията на ИФЛА през 1995 г. в Истанбул. На междинно заседание на Постоянния комитет на Секцията при срещата в Болоня през февруари 2005 г. Комитетът констатира необходимостта от разработване на

публикация за е-ресурсите в библиотеките, замислена в началото като наръчник. При последвалите дискусии по първоначалната идея е предложено да се разработи по-практически ориентирано ръководство за работа с е-ресурси за библиотекари и администратори. Настоящата версия на *Ръководството* е резултат от поредица срещи, обсъждания и презентации, проведени през последните години.

Обхват

Този документ е предназначен за използване от библиотеките по целия свят, независимо от опита им в работата с е-ресурси и от сервизно-ориентирания им тип услуги (академични, обществени и др.).

Този документ съдържа четири основни раздела, всеки от които се фокусира върху ключов или критично важен аспект на процеса на комплектуване на ресурси в библиотеките: развитие на фондовете, подбор и оценка на цифровите колекции, лицензиране и проверка/подновяване на колекциите. Добавено е Приложение с определения на термините, употребени в документа, и Списък на използваните източници при създаването му.

Този документ не обхваща детайлно процесите на комплектуване, доставка на съдържание и управление на достъпа, насърчаване на използването на ресурсите, челящи устройства или помощ и обучение на потребителите. Като следваща своя стъпка Постоянният комитет има за цел да проучи възможността за създаване и публикуване на отделно ръководство, посветено на изброените аспекти на управлението на е-ресурсите в рамките на библиотеките. Подборът на съдържание за дигитализация на документи от собствените колекции на библиотеките също не е предмет на разглеждане в този документ.

Автори

Автори на настоящото *Ръководство* са Оле Гунар Евънсен, Джулия Гелфанд, Шарън Джонсън, Гленда Ламърс, Лин Сайп и Надя Зилпър, консултирани от членовете на Постоянния комитет на Секцията на ИФЛА по комплектуване и развитие на колекциите в лицето на Жером Фронти, Йозеф Хефнер, Джуди Мансфийлд, Ан Окерсон, Регине Шмолинг и др. Благодарим на Шарън Джонсън за приноса ѝ в няколкото редакции на *Ръководството* и за организацията на неговото публикуване. Със съдействието на Ан Окерсон са обобщени коментарите на Управителния съвет на ИФЛА, а благодарение на Регине Шмолинг и Йозеф Хефнер е осъществена работата по анализа на коментарите и предложенията, постъпили от членовете на ИФЛА при окончателната редакция на документа.

1.0. Политики за развитие на колекциите (за служебно ползване на персонала)

Докато традиционните критерии за развитие на колекциите, като предмет, ниво на комплектуване и целева аудитория, са приложими при подбора на повечето е-ресурси, управлението на електронните формати е значително по-сложно и добрата практика изисква да се разработи допълнителна методика за политиката на развитие на е-ресурсите, засягаща специфичните въпроси на работа с различни формати. Тази методология трябва да се използва в пряка връзка с традиционните методи на комплектуване и развитие на фондовете, а не независимо от тях.

Методиката следва да предоставя насоки за подпомагане на библиотекарите – специалисти по комплектуване – при осъществяването на библиотечните приоритети, прогнози и предимства по отношение на:

- **Техническа приложимост**, в това число, но без да е ограничена само до:
 - а) Достъпност, включително отдалечен достъп, автономен достъп извън мрежа.
 - б) Идентификация (оторизация, автентификация, заверка), например по IP [Internet Protocol] адрес или чрез парола за вход.
 - в) Хардуерна и софтуерна съвместимост и капацитет.
 - г) Съхранение и поддръжка, например мрежов уебхостинг или съхранение на съдържание в локален сървър.
 - д) Платформи, улесняващи достъпа до е-ресурси.

- **Функционалност и надеждност**, включително, но не само:
 - а) Функционално търсене и извличане, например: кръстосване, преглеждане, претърсване в историята на търсенето, транслитериране.
 - б) Експортиране и изтегляне, например: разпечатване, изпращане на електронна поща, изтегляне на компютър или на друго електронно устройство.
 - в) Сортиране и класиране на резултати от търсенето в базите данни, например: по автор, заглавие, дата, релевантност, аспект и др.
 - г) Интерфейс, например: интуитивни системи, навигация, помощ и ръководства за обучение.
 - д) Интеграция.
 - е) Надеждност и достъпност, например: време за отговор, режим на достъп 24/7.

- **Поддръжка от доставчиците на ресурси**, в това число, но без да е ограничена само до:
 - а) Обучение и помощ на потребителите.
 - б) Пробен достъп и демонстрации на електронни продукти.
 - в) Техническа поддръжка и режим на уведомяване за функционирането на системата.
 - г) Предоставяне на статистически данни и отчети.
 - д) Потребителски настройки за персонализиране, като например: инициали, лого.
 - е) Предоставяне на библиографски данни, например: записи в MARC формат.
 - ж) Архивиране, съхранение и опазване на данните.

- **Доставка**, включително, но не само:
 - а) Начини на придобиване, например: покупка, абонамент, заплащане за преглеждане, библиотечно заемане.

- б) Начини на разплащане, например: за подбрани ресурси или за пълен пакет (“big deal” – “голяма сделка”).
- в) Възможности на достъп, т.е. самостоятелни потребители или колективни (паралелни) потребители.
- г) Права за архивиране и права след прекратяване на достъпа до ресурсите.
- д) Такси за поддръжка на ресурсите/платформите.
- е) Права на отказ от абонамент.
- **Лицензиране**, в това число, но без да е ограничена само до:
 - а) Моделен / Стандартизиран лиценз.
 - б) Приложимо право (национално законодателство).
 - в) Отговорност за несанкционирано използване (неупълномощена употреба).
 - г) Дефиниране на пълномощията на потребителите.
 - д) Определяне на разрешените за ползване места (точки за достъп).
 - е) Правила за осигуряване на лоялна и “честна употреба”.
 - ж) Прекратяване (приключване) на договора.
 - з) Заплащане (възстановяване на разходи).
 - и) Период на действие на споразумението.
 - к) Спазване на законодателството в рамките на административната юрисдикция на библиотеката или консорциума (регион, област, държава).
 - л) Език на лицензионното споразумение.

Всички тези въпроси са разгледани по-подробно в *Раздел 2.0 Подбор и оценка на цифрови колекции* и в *Раздел 3.0 Лицензионни аспекти на електронните ресурси*.

Такава методика също трябва да предоставя препоръки в мощ на специалистите по комплектуване при определянето на приоритетни формати и предпочитания в избора на съдържание, достъпно както в печатна, така и в електронна форма. Съображенията, свързани с предпочитанията към форматите,

включително и решенията за отстраняване на дублирането (т.е. когато заглавията вече са придобити в различни формати), могат да включват, но не се ограничават само до:

- **Актуалност** – е-ресурси, които имат печатни еквиваленти, не бива да изостават по време от своите печатни версии.
- **Ефективност на вложените средства** – е-ресурсът трябва да носи по-висока допълнителна добавена стойност от печатните еквивалентни или другите традиционни формати (като например повишена функционалност и достъпност).
- **Точност и пълнота** – е-ресурсът трябва да отразява идентично или обогатено съдържание в сравнение с печатния еквивалент.
- **Дублиране** – дублирането на е-ресурси с еквивалентни традиционни формати е допустимо в случаите, когато е-публикацията не се архивира, а библиотеката иска да я съхрани; ако цената на дублирането е минимална и разнообразните формати отговарят на нуждите на различните потребители по отношение на достъпа и удобството им.

В крайна сметка методиката трябва да съдържа ясни насоки за сроковете на преценка на състава на ресурсите и за политиките на подбор на е-ресурси, при които могат да се прилагат и допълнителни критерии, свързани конкретно с формата, като например остаряване на носителя, надеждност на платформата и т.н.

Създаването на такава методика за изграждане и развитие на колекции от е-ресурси помага за прилагането на постоянен и съгласуван подход на комплектуване и гарантира, че набавяните е-ресурси са действително подходящи и са отчетени всички разходи (текущи и продължаващи) за тяхното придобиване.

2.0. Подбор и оценка на цифровите колекции

При комплектуването на традиционни библиотечни материали, библиотекарят – специалист по комплектуване – взема решение за придобиване на документ в съответствие с установената политика и в резултат на препоръки и консултации с други заинтересовани отдели. Подборът на е-ресурси често е съпроводен от различни препятствия и условия, които липсват при комплектуването на традиционни библиотечни материали. В допълнение към критериите, които се прилагат при традиционните материали, комплектуването на електронни публикации поставя сложни въпроси, свързани с лицензирането, достъпа, изграждането на мрежи, ценообразуването, собствеността и бързо развиващите се технологии и стандарти. Специалистът по комплектуване не може сам да вземе решение за придобиване на е-ресурси и е длъжен да поддържа тясна връзка, да си взаимодейства както с други отдели в библиотеката, така и извън нея – при изготвянето на оценка за пригодността им за библиотечния фонд. Обикновено в консултациите участват библиотечните сътрудници, които отговарят за техническите системи и сервизи, съветите по комплектуване, отделите по аналитико-синтетична обработка на документите и поддържане на справочно-библиографския апарат (каталогизиране и достъп), сътрудниците, отговарящи за договорирането и лицензирането, а също и направлението, което се занимава с обслужване на читатели и предоставяне на услуги.

За осигуряване на съгласуваност на прилаганите подходи – добра практика е да се изготвят ясни процедури и описания на процесите за подбор на е-ресурси. Те могат да бъдат разработени под формата на контролен лист (списък, методика) с правила за подбор и оценка, с ясно де-

финирани роли и нива на отговорност на библиотекарите от различните отдели. Също така могат да се създадат консултативни съвети от всички заинтересовани от процеса служители в рамките на институцията.

Включването на потребителите в процеса на комплектуване и развитие на е-колекциите е подходящ подход, който изисква осигуряване на канали за обратна връзка с тях. По този начин може да се получават информация и отзиви за вече използвани ресурси и за нови, представляващи потенциален интерес за тях. Библиотеката трябва да информира потребителите си за закупените нови ресурси, за подобрения в настоящите е-ресурси или за вероятни временни проблеми, възникващи при достъпа до тях.

В процеса на определяне на необходимостта от включване на е-ресурса в библиотечния фонд като подходящ, за да се преценят явните и скритите последици от цената на закупуване, съхранение, поддръжка, дълготрайно съхранение и др. аспекти, е необходимо да се потърси подробна информация за него. Такава информация трябва да се търси в съответствие с изискванията, посочени в Политиките за развитие на колекциите (вж. *Раздел 1*). Детайлите на необходимата информация са посочени по-долу в *Разделите 2.1 – 2.5*. В някои случаи библиотеките могат да намерят за подходящо разработването на списък (матрица) с подробни контролни въпроси по отношение на е-ресурсите, на които трябва да се отговори в процеса на подбор и оценка. Този контролен списък може да включва специфични правила за определяне на приоритетите за достъп до платформи или за ориентиране към доставчици, които са в състояние да предоставят допълнителни възможности, както и информация за специалистите по комплектуване в процеса на подбора на е-ресурси, налична в разнообразните платформи, представлявани от различни доставчици.

2.1. Съдържание

В началото на подбора е-ресурсите трябва да бъдат разглеждани и оценявани от гледна точка на тяхното съдържание, доколкото то съответства на възприетите политики, правила и критерии, прилагани при комплектуването на печатни издания. Обикновено тези критерии определят дали е-ресурсът:

- Отговаря на основните изследователски цели и задачи на организацията.
- Допълва в дълбочина или разширява обхвата на съществуващия фонд в съответствие с тематичния профил.
- Притежава определено високо качество, гарантирано например от партньорска научна рецензентска проверка или е продукт на авторитетен производител.
- Съответства на изискванията на целевата аудитория.
- Очакваното му ниво на потребление е приемливо.

След като основните критерии за подбор са изпълнени, е необходимо да бъдат взети под внимание и редица допълнителни критерии при подбора на съдържанието, специфични за е-ресурсите. Те са особено важни при подбора на подходящ формат, в случаите когато са налични и печатен, и електронен вариант. Тези критерии засягат съответствието на електронното издание с печатния вариант, годността на цифровото съдържание и честотата на неговото актуализиране, наличието на архив на минали броеве, възможностите за архивиране, допълнителните предимства на е-ресурса в сравнение с другите формати и неговата цена.

2.2. Технически изисквания

При подбора на е-ресурсите е необходимо да бъдат разгледани и редица технически въпроси, за да бъде гарантирано, че ресурсите са съвместими с наличния библио-

течен хардуер и софтуер и че библиотеката е в състояние да осигури и поддържа постоянен и икономически ефективен достъп до тях. Оценяването на тези аспекти трябва да се осъществява съвместно със сътрудниците от техническите отдели. Този етап включва оценяването на:

- **Начин на достъп** – какви варианти на достъп са възможни (например на автономен компютър, като отдалечен достъп чрез мрежата, архивиране в собствена локална мрежа или хостинг)? За предпочитане е отдалеченият достъп чрез мрежата, тъй като той осигурява допълнителни предимства, като например по-бързо актуализиране, оптимален достъп, липса на допълнително натоварване на библиотеката по отношение на съхраняване, опазване и поддръжка.
- **Идентификация** (оторизация, автентификация, проверка) – какви методи за удостоверяване на права на достъп са налични (например по IP адрес, потребителско име (login) и/или парола)? Достъпът чрез IP адрес често е за предпочитане, защото обикновено осигурява едновременен достъп на множество потребители. Този тип достъп също така може да осигури вход на потребителите чрез прокси сървър. Това позволява на оторизираните читатели на библиотеката да ползват ресурсите извън пределите на библиотеката, което е важно предимство за тях. При този подход платената база данни “разпознава” и признава не IP адреса на домашния или на друг компютър, използван от потребителя, а този на библиотеката и така му предоставя безпрепятствен достъп. Все пак трябва да се отбележи, че понякога влизането чрез прокси сървър се договаря предварително в лицензионното споразумение (вж. *Раздел 3.1*).

Достъпът чрез потребителско име и парола е по-малко предпочитан, тъй като създава редица проблеми при разпространението и контрола на паро-

ли, особено когато библиотеката обслужва многобройни потребители. Ако доставчикът настоява за базиран на парола достъп, в лицензионното споразумение трябва да бъде създадена клауза за освобождаване от отговорност на библиотеката, която не е в състояние напълно да контролира и ограничава разпространението на паролите извън пределите на нейната (регистрирана) читателска аудитория.

- **Съвместимост** – е-ресурсът трябва да бъде съвместим с останалите платформи, използвани от библиотеката. Когато за него се изисква локално инсталиране и поддръжка, той трябва да съответства на наличния хардуер и софтуер, поддържан от библиотеката. Предварително специалистът по комплектуване трябва да определи и дали ресурсите изискват специален хардуер, софтуер, аудио-и/или мултимедия. Ако това е така, трябва да се обърне внимание и да се предвидят допълнителни разходи за закупуване, инсталиране и поддържане на подходящ софтуер или на някои мултимедийни средства за възпроизвеждане. Преди да се вземе решение за комплектуване на е-ресурса се налага да бъде направена консултация с библиотечните специалисти от справочните отдели, които могат да дадат съвет от своя гледна точка, за да се определи дали е целесъобразно да се осигури нов софтуер или добавяне на отделни компоненти за всички или само за част от персоналните компютри, предназначени за потребители.

Браузъри. Въпросът за уеббраузърите е много важен. Някои е-ресурси могат да се използват само с определени уеббраузъри или версии на браузъри. Понякога библиотеките поддържат по-стари версии в компютрите за потребители от тези, които са предназначени за използването на базите данни. Така отново специалистът по комплектуване трябва да се

консултира със сътрудниците от ИТ отделите. Някои от базите данни (особено тези, използващи азбуки, различни от латиницата) са проектирани да работят само с най-новите версии на браузърите. За включването на такива бази в библиотечния фонд от решаващо значение е съвместимостта на браузърите и локалните системи с UNICODE. Това е важно, тъй като ако специалистът по комплектуване е взел решение да бъде закупен ресурс, за който са необходими ново поколение браузъри и поддръжка на UNICODE, с които не разполага библиотеката, този ресурс ще бъде безполезен. Библиотекарят е длъжен да се увери, че всички изисквания за е-ресурса са изпълнени, преди да вземе решение за закупуването му. Необходимо е да се установят и инсталират подходящите версии на браузърите, както и допълнителните драйвъри за клавиатурите (ако е необходимо) на читателските компютри. Библиотеката трябва да информира своите потребители за разположението на местата за достъп и за всички изисквания за работа с е-ресурса, включително и за параметрите на браузъра.

Формат на съдържанието: Важно е да се определят форматите, които се използват в базите данни: HTML, SGML, XML, PDF, EPUB и т.н. и медийни формати като JPEG, MPEG и др. Всеки един от тези формати има предимства и недостатъци. HTML е добър вариант за кратки документи, но за управлението на големи и сложни документи (над 1 000 К) е по-добре да се приложи XML формат, който осигурява по-голяма последователност, информационна цялост, точност на търсенето и предаването на информация, гъвкавост при повторно използване и дълготрайност на информацията. Файловете в SGML формат изискват инсталирането на програми за четене Panorama или Multidos Pro на всички потребителски терминали или компютри, чрез които са до-

стъпни SGML файловете. XML форматът е най-предпочитан, тъй като той е в състояние да се справи с големи документи и не изисква да бъдат инсталирани специални програмни четци на компютъра. Например, ако периодичното издание съдържа много графики и изображения или е издание за изкуство, за потребителите ще бъде много важно те да могат да бъдат разчитани и съхранявани правилно. Някои от този тип публикации са представени в PDF формат. При този формат обаче се губят възможностите за глобално търсене, необходимо е дълго време за изтеглянето на големи файлове, изисква се специална навигация и освен това е необходимо на потребителските персонални компютри да бъде инсталиран и обновяван Adobe Acrobat Reader. Базите данни с аудиовизуално съдържание (AV content) изискват да бъдат инсталирани различни плейъри или програми, да се позволи използването на програмни приставки (plug-ins) и да се прилагат средства за активен контрол.

2.3. Функционалност и надеждност

При оценяването на е-ресурса по отношение на неговата функционалност и надеждност за библиотеката е полезно да бъдат разгледани следните аспекти:

- **Интерфейс** – интерфейс взаимодействието с е-ресурса трябва да бъде потребителски ориентирано, лесно за навигация и интуитивно разбираемо. Потребителски ориентираните ресурси често включват и обучителни материали, въвеждащи екрани, помощни навигационни упътвания, контекстово обособена помощ, а също и средства за персонализиране, като например абониране за RSS (Really Simple Syndication) канали, известяване по имейл, съхраняване на историята на търсенията и др. Дизайнът на екрана трябва да бъде лесен за

възприемане. Необходимо е да се прецени дали интерфейсът на е-ресурса е подходящ и съвместим с тези на останалите ресурси, които вече се използват и са добре познати на потребителите. За библиотеки с многоезична потребителска публика са за предпочитане многоезичните интерфейси.

- **Функционално търсене и извличане на резултати** – е-ресурсът трябва да притежава мощен, гъвкав и лесен за употреба механизъм за търсене. Общите характеристики на търсачката могат да включват търсене на ключови думи с използване на булеви оператори (да, не, или), пълнотекстово търсене, филтриране, кръстосване, преглеждане (например по индекс, по заглавие и т.н.), класиране по съответствие, използване на синонимен речник (тезаурус), претърсване в историята на търсенията. Трябва да се обърне внимание на какъв принцип работи търсачката и как се управляват транслитерацията и диакритичните знаци. Тези въпроси са разгледани подробно по-надолу.

Стратегии на търсене: Специално внимание трябва да се обърне на принципа на работа на търсачката. Това е особено полезно при определянето на оптимални стратегии на търсене, особено при тестването на езици, които използват падежи и съответно различни падежни окончания, наставки и представки. В такива случаи е важно да се разбере дали при търсенето ще бъдат намерени само думите, съдържащи точния набор от символи, въведени от потребителя, или, ще бъдат извлечени всички изрази с общ корен на думата, като и дали съществуват опции за ограничаване или разширяване на търсенето.

Транслитерация. Понякога представянето на текстовете в базите данни е на латиница, което не позволява да се извършва търсене на ключови думи и ресурси с помощта на други азбуки, различни от ла-

тинската. Например статия, написана за страна, използваща кирилица, няма да може да бъде намерена при запитване, зададено на латиница. Специалистът по комплектуване трябва да знае каква система на транслитериране се използва при англоезичните статии или при написани на други западно-европейски езици ресурси за установяване на произхода на лични, корпоративни и географски имена в документи от страни, които не използват латиница. Например съществува голяма разлика при изписването на фамилията на бившия руски президент Елцин – Yeltsin, El'tsin или Eltsin – и всяко от тях може да доведе до различни резултати при търсенето.

Диакритични знаци. Много езици използват диакритични знаци. Специалистът по комплектуване трябва да провери дали разликата при диакритичните знаци влияе на резултатите от търсенето. Например при търсенето на чешкия вестник *Lidové Noviny*, потребителят трябва да има на компютъра допълнителен драйвър на клавиатурата за чешки език. При дадения пример резултатът от търсенето е невъзможен без изписването на диакритични знаци.

- **Експортиране и изтегляне** – задължително трябва да се поддържат поредица от опции за пренос на данни като електронна поща, разпечатване и изтегляне (на компютър или на друго електронно устройство). Необходимо е да бъде осигурен и софтуер за изтегляне и обработване на библиографски данни за цитиране (като Endnote, Mendley, BibTeX и др.). Необходимо е да се знае и дали е достатъчно лесно отпечатването или прехвърлянето на документите и какви допълнителни ограничения или такси могат да бъдат наложени за това.
- **Достъпност, надеждност и време за отговор** – системата трябва да бъде достъпна всеки ден и по всяко време (например 24 часа в денонощието / 7 дни в

седмицата). Тя трябва да бъде стабилна и ограниченията на достъпа, извън обявените предварително часове за профилактика, трябва да бъдат изключени. Системата трябва да отговаря на съвременните технологични изисквания, да има подходящ капацитет и мрежова инфраструктура, да осигурява едновременно многопотребителски достъп и оптимално време за отговор. Очакваните параметри за достъпност, обслужване и поддръжка на системата следва да бъдат отразени в лицензионното споразумение.

- **Интеграция** – системата трябва да може да бъде интегрирана с други ресурси чрез препратки към пълния текст и към библиографски описания. Нейното съдържание трябва да може да бъде индексирано от инструменти от типа Discovery Tools, за да се улесни ефективното откриване и доставка на локални ресурси и на отдалечен достъп.

2.4. Поддръжка от доставчиците на ресурси

Важно е да се прецени доколко стабилен и надежден е доставчикът на е-ресурси и какъв набор от услуги за техническа и потребителска поддръжка е в състояние да предостави той. Полезно е предварително да се определи съвкупността от допълнителни услуги и агрегиращи решения от страна на доставчика:

- **Предоставяне на пробен достъп и демонстрация на продукта** – за предпочитане са ресурси, чиито доставчици предоставят пробен достъп и ако е необходимо – демонстрация на електронния продукт. Тестовите са особено полезни за оценката на даден продукт особено по отношение на техническите въпроси, функционалността и надеждността му.
- **Обучение и помощ на потребителите** – ако е необходимо на библиотеката, доставчикът трябва да има готовност да предостави първоначално и текущо

обучение, включително и документация или онлайн учебни ръководства за използването на електронния продукт. Това ще помогне да се намали натоварването на библиотечните служители при провеждане на обучения и тренинги и за подготовка на упътваща документация, и ще гарантира, че електронните продукти могат да бъдат използвани ефективно.

- **Техническа/потребителска поддръжка и режим на уведомяване за функционирането на системата** – доставчикът трябва да има готовност да осигури необходимото ниво на обслужване по отношение на достъпността на системата и времето за отстраняване на възможни технически проблеми. Той е длъжен също така да предостави предварително планиран режим за уведомяване при дейности, при които системата е недостъпна, както и за всички други промени в платформата. Това ще осигури ефективно използване на е-ресурса. Важно условие е тази поддръжка да бъде своевременна, професионална и ефективна.
- **Потребителски настройки за персонализиране (къстомизация)** – трябва да се обърне внимание на съществуващите възможности, предоставяни от доставчика, за персонализиране, настройване и брендиране на продукта. Това е полезно за придаването на сходна с другите ресурси, предоставяни от библиотеката, визия, с помощта например на инициали, лого, цвят и др.
- **Архивиране на данни** – наложително е да се прецени колко често да се архивират системните данни и какво ще се случи с е-ресурса и с потребителите на библиотеката, ако достъпът до него бъде прекратен в случаи, при които доставчикът декларира несъстоятелност, реши да ликвидира, да прекрати или прехвърли на друг собственик публикуването на съдържание. Ако архивирането на данни се предлага на

CD-ROM или DVD формат, е важно да се прецени капацитетът на библиотеката да управлява архивирането на данните в предлагания формат и достъп, и да се анализират възможните промени и загуби на функции в сравнение с оригиналната версия.

Изключително важно е да се познава и разбира политиката на архивиране на доставчика на е-ресурси. За разлика от печатните издания електронните публикации не могат да се съхраняват дълготрайно. Трябва да се изясни дали предоставяните от доставчика данни отговарят на изискванията на LOCKSS, дали са съвместими с водещи национални инициативи като LuKII (Германия), Portico (Итака, JSTOR, Andrew W. Mellon Foundation) или други подобни цифрови архиви. Ако архивирането е ориентирано към продукт с отворен код, е необходимо да бъдат разгледани средствата за съхраняване на данни. Следва да се обсъди и възможността за привличане на надежден партньор, който да поеме процеса на архивиране. Важно е да се разбира съдържанието и формата на всеки архив, а също – дали ще са необходими допълнителни такси за архивиране, съществуват ли ограничения за копиране и архивиране на файлове. Възможностите за миграция на файлове към нови формати/платформи в условията на непрекъснат технологичен напредък също заслужава да бъдат разгледани. Също така е важно да се разбере какви могат да бъдат последствията при отмяна или прекратяване на абонамента при предварително договорен постоянен достъп до съдържание.

- **Предоставяне на библиографски данни** – за нуждите на библиотеката доставчикът трябва да бъде в състояние да й осигури постоянни URL адреси и библиографски данни в предпочитан от нея файлов формат (например MARC формат) и съответстващи на утвърдени стандарти за качество. Това ще облекчи работата на библиотеката за създаване на

връзки между ресурсите или за изготвяне на каталожни записи.

Предоставяне на статистически данни и отчети (статистическа отчетност) – предоставянето на качествени статистически данни е важно за измерването на това доколко пълноценно се използват ресурсите и икономически ефективно ли е то в сравнение с други продукти. Това е особено важно при вземането на решения за подновяване или прекратяване на абонамента за съответния ресурс. Доставчикът е длъжен да предоставя качествени статистически отчети, съобразени с изискванията на признати стандарти като ICOLC (Международно сдружение на библиотечните консорциуми) *“Ръководство за статистическо измерване на използването на уеббазиран индекси, резюмета и пълнотекстови ресурси”*; COUNTER (Онлайн брояч на използването на мрежови е-ресурси) *Кодекс на добрите практики и/или SUSHI* (Инициатива за стандартизирани статистически данни за използването).

2.5. Доставка

Както при печатните издания, така и при електронните публикации няма стандартни модели за групиране и формиране на унифицирани пакетни цени. Важно е да се познава цялата гама от известни модели за покупка /ценообразуване и да се определи кой от тях най-добре отговаря на нуждите на библиотеката по отношение на достъп, архивни права, ефективност на финансовите капиталовложения.

- **Модели за покупка и ценообразуване** – специалистите по комплектуване трябва внимателно да прегледат предложените ценови модели за закупуване на разглеждания ресурс, тъй като няма стандартен модел за ценообразуване за е-ресурси. Мо-

делите често се основават на различни критерии и променливи, като количество на обслужваните потребители спрямо населението (потенциалната публика) и брой на потребителите, ползващи по едно и също време ресурса. Всеки добър ценови модел за абонамент на е-списания, пакети от е-книги, бази данни и други подобни ресурси се основава на т.нар. еквивалент на пълна използваемост (FTE – full-time equivalent) – количество щатни сътрудници и студенти (докторанти).

Препоръчително е, когато са налични печатни и електронни версии на изданието, библиотеката да сравнява техните цени. Ако цената на електронната версия е по-висока, е необходимо библиотеката да разгледа допълнителните предимства на електронното копие, като например икономия на физическо място на библиотечните стелажи, по-висока надеждност, допълнителни възможности за достъп или функционалност. Специалистите по комплектуване трябва да се убедят, че тези преимущества биха компенсирали евентуалните допълнителни разходи, които ще бъдат направени при закупуването на печатен вариант.

Моделите за покупка и ценообразуване могат да включват, но не само:

- *Отделни цени за съдържание и за достъп до него.* При избора на абонаментната такса за съдържание е желателно да се предвидят постоянни права за използване на заплатената информация, в случай че в бъдеще абонаментът не бъде продължен. Отделните цени дават по-добра яснота за текущите годишни разходи за достъп до съдържание, които библиотеката вече е заплатила. Необходимо е предварително да бъде определено и очакваното годишно увеличение на таксите за достъп / хостинг.

- *Комбиниран модел* – едновременно заплащане на такса за архив и на годишна такса за достъп до по-голямо текущо съдържание.
- *Заплащане за преглеждане на отделни материали (Pay-per-use).*
- *Модели на библиотечно заемане.*
- *Консорциумно ценообразуване.*
- *Печатно плюс електронно издание* – в случаите, когато издателят изисква закупуването и на двата формата. Доколкото е възможно, изборът за закупуване и на двата формата трябва да бъде оставен на библиотеката, а не да ѝ се налага като условие за сделка.
- *Цена на пакет* – изискване за покупка на определена група издания (обикновено обединени тематично).
- *Голяма сделка (Big deal)* – когато цялото съдържание, което предоставя издателят, се предлага на определена цена, без да може библиотеката да прави подбор на необходимото ѝ съдържание.
- *Въвеждаща цена* – предлага се основна цена, която впоследствие се увеличава; при този модел трябва да се отчита потенциалът на библиотеката да заплаща увеличаваната цена на ресурса в бъдеще.
- *Абонамент за няколко години с фиксирани отделни цени.*
- *Ценови модел на комплектуване*, определян от потребителското потребление, например закупуване на ресурси според търсенето и продължителността на използването на единиците електронно съдържание.
- **Количество потребители и места за достъп** – тези параметри повлияват ценообразуването. Многопотребителските лицензионни споразумения трябва да се основават на очакваното потенциално търсе-

не на ресурса. В случаите, когато се замерва ФТЕ (количество щатни сътрудници и студенти (докторанти) е необходимо да се взема за основа размерът на действителната потребителска група, а не общият брой на потенциалните потребители. Това е особено важно при избора на специализирани ресурси за конкретна и ограничена целева аудитория.

- **Архиви, права за архивиране и права след прекратяване на достъпа до ресурсите** – закупуването или заемането на електронни данни трябва да осигурява възможност за дълговечен достъп до тях. След прекратяването на лицензионното споразумение правата на институцията върху заплатеното съдържание е важно да бъдат гарантирани. В тези случаи библиотеката трябва да събере информация за възможните разходи за поддръжка на постоянен достъп до архивираното съдържание.
- **Права на отказ от абонамент** – трябва да се обърне внимание на условията и реда за отказ. Възможните варианти са: отказ от абонамент на пакети и преминаване към подбор на съдържание; пълен отказ от абонамент; отказ от печатни издания, предлагани в пакет с електронните. Абонаментите по модели, които налагат “никакъв отказ от печатни издания”, ограничения за количество на заглавията или финансови санкции, трябва да се избягват.
- **Фактуриране** – когато абонаментът е част от консорциума трябва да има възможност за отделно фактуриране за всяка от библиотеките, членове на консорциума. Цените трябва да бъдат прозрачни, таксите за съдържание и за достъп (поддръжка на ресурсите/платформите) трябва ясно да са посочени като отделни разходи.
- **Подновяване на абонамента** – доставчикът е длъжен да уведоми библиотеката за датата на приключване на абонаментния период най-малко 2 месеца преди това. Когато подновяването на абонамента

намента е в рамките на консорциум, ръководството му трябва да получи потвърждение от всяка членуваща библиотека преди подновяването на новия абонаментен договор.

- Независимо от това кой модел на ценообразуване избира библиотеката, е необходимо да се обърне внимание на начина на достъп и обработка на архива, на продължителността на споразумението или абонамента, на размера и типа на институцията, на количеството на едновременно работещите потребители и на оторизираните работни места за достъп, тъй като всеки от тези фактори оказва влияние върху цената на ресурса. Специалистите по комплектуване трябва да бъдат добре подготвени за водене на преговори с доставчиците за намаляване на цените. Когато количеството на ресурсите, придобивани от един и същ доставчик, е голямо, това трябва да се използва като възможност за постигане на по-добри цени.

3.0. Лицензионни аспекти на електронните ресурси

За разлика от печатните издания, придобиването на е-ресурси не е еднократна покупка и обикновено е съпроводено с лицензионно споразумение (лиценз). Преди закупуването на лиценз трябва да бъде проучен много добре текстът на договора и да бъдат обсъдени със сътрудниците, участващи в процеса, мненията и оценките за е-ресурса, за да се гарантира, че той отразява очакванията на специалиста по комплектуване, респективно на библиотеката. За предпочитане е, когато е възможно, да се получи стандартизиран модел на лицензионно споразумение (моделен/стандартизиран лиценз), който описва правата на библиотеката на ясен и лесен за разбиране език. В някои страни, например САЩ, възникват нови подходи като алтернатива на лицензионно споразумение (например SERU – A Shared Electronic Resource Understanding, основан на съществуващия Закон за авторското право в САЩ и на споразумение между доставчика на ресурса и библиотеката да си сътрудничат в рамките на взаимно разбиране и доверие).

3.1. Въпроси на достъпа

Препоръчителна практика при подписването на лицензионно споразумение от страна на библиотеката, на нейната ръководна организация (например университета) или на консорциума е да бъдат включени следните точки, регламентиращи достъпа на библиотеката и нейните потребители до е-ресурса:

- **Оторизирани (упълномощени) потребители и разрешени за достъп места** – определянето на понятията “оторизирани потребители” и “места за достъп” трябва да бъде максимално широко.

“Оторизирани потребители” са всички лица, които са регистрирани като потребители в организацията (организациите). Те могат да бъдат редовни и задочни студенти, щатни сътрудници (преподаватели, служители, партньори, гост лектори и изследователи, независими сътрудници на договор). Посетителите, които имат разрешение да използват общодостъпните компютри на библиотеката, също трябва да имат достъп до лицензирания ресурс. Обикновено те са наричани “външни потребители” (Walk-in user).

“Разрешенията за достъп места” следва да включват всички обекти, които се намират в сградата на библиотеката и на различни други места в града или в страната, включително и сателитни връзки. Оторизираните потребители трябва да имат достъп до лицензирания ресурс от домашните си компютри, в офисите си или от всяко друго отдалечено място чрез прокси сървър или друг IP-заверен протокол, използван от организацията. Това обикновено се нарича “отдалечен достъп”.

- **Метод на достъп** – разрешението за достъп до IP-адресите на цялата организация (организации) трябва да включва и възможности за едновременен достъп на множество потребители в различни сгради и места. Такъв достъп следва да се предоставя, без да се налага използването на пароли или други кодове.
- **Политика на архивиране и дълговечен достъп** – доставчикът на ресурса трябва да представи ясно описана политика за архивиране на лицензираните ресурси. Той трябва да има споразумение с LOCKSS, Portico или други подобни цифрови архиви, или да предостави съвместим програмен продукт с отворен код за архивиране.
- Доставчикът трябва да предостави достъп до лицензираното съдържание на е-ресурса за взаимно договорения срок. Закупуването или заемането на

електронни данни следва да предоставя възможност за дълговечен достъп до тях. След прекратяването на лицензионното споразумение правата на институцията върху заплатеното съдържание трябва да бъдат гарантирани.

- **Институционална архиви / самостоятелно архивиране** – доставчикът на ресурса е длъжен да позволи на организацията или на индивидуалните автори да публикуват своите работи в институционалното им хранилище под формата на предпечат (preprint) или рецензиран постпринт (postprint). За предпочитане е вариантът, при който доставчикът на ресурса разрешава и предоставя рецензираната постпринт версия на работата в този формат, в който тя е публикувана там.

3.2. Използване на електронния информационен ресурс

Лицензът трябва да гарантира “честна употреба” (лоялност и т.н.) на цялата информация в е-ресурса за целите на образованието, обучението, научните изследвания и други нетърговски нужди. Във всеки лицензионен договор трябва да бъдат отразени следните правила по отношение на лоялната и “честна употреба”, предоставяната статистика за използването на е-ресурса, отговорността за несанкционирано използване (неупълномощена употреба) от страна на библиотеката, ръководството или консорциума:

- **Междубиблиотечно заемане (МЗ)** – всяко лицензионно споразумение трябва да разрешава междубиблиотечно заемане. Най-малкото трябва да бъде разрешено изпращането на фотокопия на е-статии или глави от е-книги по факс или по пощата, а също и използването на надеждни системи за пренос на документи в рамките на междубиблиотечното заемане, от типа на Ariel (RLG, Infotrieve) или други по-

добни софтуери за електронна доставка на документи на други библиотеки.

- **Заплащане за преглеждане (Pay-per-view, PPV)** – тази услуга разрешава достъп до документи, които не са налични в библиотеката и не са включени в абонаментния ѝ списък. Библиотеката трябва да има възможност да закупува отделни статии и други документи и да ги изпраща на потребителите по имейл. Тази услуга по същество не замества междубиблиотечното заемане.
- **Преглед, изтегляне и отпечатване** – оторизирани потребители трябва да имат право да разглеждат е-ресурсите на екрана на компютъра, да отпечатват и да изтеглят електронни копия на единични документи от дигиталния ресурс за лично ползване, съгласно правилата за “честна употреба”, предвидени от приложимия закон за авторско право на съответната страна.
- **Курсови пакети за е-обучение** (uebбазирани образователни пакети) – трябва да бъде разрешено използването на информацията от съдържанието на е-ресурсите в ueббазирани образователни пакети и на други специализирани материали с образователен характер, които изготвя организацията, за ограничен кръг оторизирани потребители.
- **Курсови архиви** – трябва да бъде разрешено включването на електронни копия на части от книги, статии или неголеми фрагменти от съдържанието на е-ресурса в курсовите архиви на библиотеката (печатни или цифрови) във вида, в който се изисква от съответния преподавател за употреба от ограничена група оторизирани потребители във връзка с конкретни учебни дисциплини.
- **Статистика на ползваемостта на ресурса** – доставчикът на е-ресурса е длъжен да предоставя статистически данни за ползваемостта на електронните издания директно на всяка библиотека, не-

зависимо дали тя участва в абонамента като член на консорциум или индивидуално. Съвкупните статистически данни за целия консорциум трябва да бъдат предоставяни на неговото административно ръководство.

- **Отговорност за несанкционирано използване (неупълномощена употреба)** – лицензът трябва да отразява реалистичните очаквания по отношение на възможностите на библиотеката за контрол и проследяване на неразрешено използване на е-ресурсите.
- **Защита и поверителност на личните данни на потребителите** – лицензът следва да гарантира неприкосновеността на личния живот и поверителността на персоналните данни на потребителите при достъпа им до е-ресурса, включително и на информацията, която се събира от тях при създаването на персонални регистрации за него.

3.3. Поддръжка от доставчиците и технически аспекти

Всеки лицензионен договор, който е сключен от библиотеката, от неговата ръководна институция или от ръководството на консорциума, в който тя членува, трябва да съдържа следните аспекти на техническа поддръжка от страна на доставчика:

- **Връзки** – доставчикът на ресурса трябва да информира библиотеката, ако съдържанието на е-ресурса е достъпно чрез свързан сървър или сървър за намиране на връзки (Link resolver), а също и затова дали се поддържа Open URL стандарт. Това се отнася както за връзки към съдържанието на ресурса чрез Open URL, така и за свързването му към свързващия сървър (посредник).

Следващите съображения се отнасят до ресурси, които не

поддържат сървъри за свързване или при случаите, когато този подход е предпочитан от библиотеката:

- **Пълнота на съдържанието** – доставчикът на ресурси е длъжен да информира библиотеката, ако съществуват разлики във форматите на предлаганото съдържание по договор и тези, които са достъпни чрез свързващия сървър.
- **Библиографски данни** – доставчикът на е-ресурса трябва да осигури електронен файл с библиографска информация, която да може да бъде въведена директно в електронния каталог на библиотеката. Този файл трябва да описва съдържанието на ресурса (с всички необходими каталожни данни) в необходимия за библиотеката формат. Библиотеката сама определя качеството на предоставяните данни за библиографско описание и предпочитания формат на файла.
- **Начална дата на използване** – лицензионният период не трябва да започва преди доставчикът да е предоставил каталожните данни за е-ресурса в подходящия вид и формат, които е избрала библиотеката. Неприемливото качество на данните може да послужи на библиотеката като основание за намаляване на цената за съдържанието на информацията.
- **Системна интеграция** – доставчикът на ресурса трябва да информира библиотеката за възможностите за функционално свързване на съдържанието на е-ресурса към корпоративната система на организацията и към автоматизираната библиотечно-информационна система на библиотеката.
- **Техническа поддръжка** – доставчикът на ресурса трябва да предоставя на библиотеката информация за контакти, необходима за получаване на техническа поддръжка.
- **Известяване** – доставчикът на ресурса е длъжен регулярно да информира библиотеката за същест-

вени промени в съдържанието на ресурса. Към тях се отнасят: информирание за включването на нови материали в е-ресурса, изваждане на документи от съдържанието, промяна на заглавия или промени в количеството на достъпните публикации. Такава информация може да се подава чрез SFX актуализации (OpenURL свързващ сървър) или чрез подобни свързващи сървъри, или чрез онлайн кореспонденция. Ако такава информация не е достъпна чрез SFX или подобен свързващ сървър, промените в съдържанието на ресурса трябва да се отразят в електронен файл в подходящ за използване от библиотеката формат.

- **Услуги в подкрепа на потребителите** (поддръжка на клиенти) – доставчикът на ресурса трябва да осигури достатъчно високо ниво на услуги в подкрепа на потребителите (което да съответства на описаното от организацията или от членовете на консорциума в лицензионното споразумение) на библиотеката, институцията или консорциума.
- **Достъп чрез уеббраузър** – източникът на електронна информация трябва да бъде достъпен чрез стандартни уеббраузъри (например Chrome, Internet Explorer, Netscape, Mozilla, Opera, Safari и др.) с възможности за възпроизвеждане в стандартни формати на документи като HTML или PDF. Препоръчително е ресурсът да бъде достъпен и лесен за използване от хора с увреждания в съответствие с приложимите законодателни норми.
- **Документация** – доставчикът на ресурсите трябва да предоставя онлайн помощни екрани и/или онлайн потребителски ръководства и друга учебна документация.
- **Гарантирано време на достъп** – доставчикът на информацията трябва да гарантира, че е-ресурсът ще бъде достъпен в повече от 99% от времето, гарантирано в лицензионното споразумение. Значител-

ните прекъсвания на достъпа, които могат да бъдат документирани от библиотеката или консорциума, трябва да дават право на лицензополучателя за намаляване на стойността на лицензионните такси или за удължаване на лицензионния период, пропорционално на периодите на прекъсване на достъпа до е-ресурса.

- **Съвместимост с автоматизираните библиотечни системи** – информационният ресурс трябва да може да бъде индексирани или каталогизиран в автоматизираните онлайн библиотечни системи, включително и чрез инструменти за търсене и откриване, и други средства за разкриване на информация.
- **Свързване на е-ресурсите** – доставчикът на ресурса трябва да осигури стабилни връзки на информацията в е-ресурса. Методите могат да включват постоянна пряка връзка с отделните ресурси, например чрез използването на DOI (Digital Object Identifier).

3.4. Гъвкавост и подобрения

Всяко лицензионно споразумение, сключено от библиотеката, ръководната организация или от библиотечния консорциум, трябва да съдържа следните клаузи:

- **Анулиране на споразумението** – специалистът по комплектуване трябва да има пред вид, че в договора може да няма изрична клауза за условията на неговото прекратяване. В лицензионното споразумение трябва много ясно да бъде отразен срокът, който се определя за предизвестие при отказ от абонамент, както и всички плащания, които трябва да бъдат направени преди влизането в сила на отмяната или прекратяването на договора.

В ситуации, при които са достъпни и печатни, и електронни версии на изданията, се прилага следното:

- **Отказ от абонамент** – доставчикът на информация следва да разреши на библиотеката или консорциума да може да се откаже от абонамента на печатни версии, за да облекчи преминаването към изцяло електронни версии на списания или други информационни ресурси.
- **Икономическа ефективност (“пари за качество”)** – цената на електронната версия трябва да бъде същата или по-ниска от тази на печатния вариант. Всяко увеличение на цената на е-ресурса трябва да бъде свързано с нарастването на неговата функционалност и достъпност.
- **Съответствие с печатния вариант** – електронният вариант на информационния ресурс трябва да има същото или по-добро качество на визуално възприемане от печатния оригинал, включително и на графики, схеми и илюстрации.
- **Оперативна наличност** – електронната версия на периодичния е-ресурс трябва да бъде достъпна за потребителите не по-късно от печатната му версия.
- **Клауза за оттегляне** – изрично трябва да бъде посочено в специален параграф в лицензионното споразумение, че библиотеката или консорциумът има право да се откаже от абонамента в началото на всяка календарна или финансова година. Предизвестие за всяко намерение за отказ трябва да бъде изпратено в съответствие с условията, фиксирани в лицензионния договор.

3.5. Законна употреба

Всеки лицензионен договор, подписан от библиотеката, от ръководната институция или от библиотечния консорциум, трябва да разглежда юридическите аспекти, изброени по-долу. По принцип, преди подписването на лицензионното споразумение, е препоръчително библиотеката или консорциумът да се посъветва с юрисконсулт, ако няма уре-

дени правила и процедури, при които всички основни лицензионни споразумения да се утвърждават процесуално на институционално ниво.

- **Условия на плащане** – отговорността за заплащане на е-ресурса следва да настъпи от датата на началото на периода на достъп, договорена между библиотеката или консорциума и доставчика на ресурса, при условие че последният вече е предоставил достъп до съдържанието на информационния ресурс в договорения формат.
- **Гратисен период** – доставчикът на ресурса е длъжен да осигури на библиотеката или консорциума гратисен период на достъп до е-ресурса, равняващ се на най-малко един месец, в началото на всяка договорна година, ако за неговото лицензионно подновяване още не е получено плащане.
- **Приложимо право** – лицензионното споразумение между доставчика на ресурса и библиотеката или консорциума не трябва да ограничава по никакъв начин законните права на лицензополучателя, уредени нормативно в административната юрисдикция (провинция, щат, страна) на съответната библиотека или консорциум. Юридическите спорове, произтичащи от лицензионното споразумение, трябва да бъдат решавани в арбитражния съд в пределите на административната юрисдикция на съответните организации.
- **Пълномощия на доставчиците на ресурси за предоставяне на достъп** – лицензодателят трябва да гарантира, че притежава всички необходими права да предоставя достъп до лицензирания ресурс при условията, посочени в споразумението.
- **Език на лицензионното споразумение** – лицензополучателят (библиотеката) трябва да е наясно, че много международни компании предоставят своите споразумения на английски език. Ако библиотеката не разполага със сътрудници, знаещи английски

език, които да са в състояние да анализират англо-езичните правни документи, тя трябва да поиска съгласието на доставчика договорът да бъде преведен на друг език.

4.0. Анализ и процес на подновяване на абонамента на е-ресурсите

Като се има предвид бързо променящата се природа на технологиите, появата на нови предложения на доставчиците на информация по отношение на ценообразуването и предлагането на информационни пакети със съдържание, както и съществуващият натиск върху бюджетните разходи на библиотеките, постоянният анализ и оценка на библиотечните е-ресурси се очертава като политика от съществено значение, която гарантира, че те съответстват на нуждите на потребителите и са икономически ефективни.

Не бива да се подценява важноста на управлението и координацията на процесите на ежегодно подновяване на абонамента на продължаващи е-ресурси (т.е. на тези лицензирани ресурси, за които библиотеката има споразумение за абонамент или заемане, за сметка на тези, които е закупила еднократно). Подобно на други продължаващи издания, и е-ресурсите не винаги имат постоянна дата на подновяване; договорите за абонамент могат да продължават една или повече години от която и да е определена дата от календара. Библиотеката трябва да е сигурна, че като част от лицензионното споразумение, доставчикът (посредникът) е поел задължението да предоставя предварително известие за предстоящите обновявания, за да си осигури тя достатъчно време за ефективен контрол, анализ и оценка на е-ресурса. Това е особено важно, ако библиотеката трябва да преподписва голям брой анекси по едно и също време или за твърде кратък период.

4.1. Анализ на данните за потребителско ползване

Преди да пристъпи към повторна оценка на ресурсите, подлежащи на подновяване, от гледна точка на критериите за подбор и оценка, посочени в *Раздел 2*, библиотеката трябва да анализира наличните статистически данни за потреблението на тези ресурси, което ще помогне да се определи съотношението между използването на ресурса и разходите, направени за него, за да се прецени икономически оправдано ли е неговото запазване и подновяването на абонамента му. Статистиката на ползваемостта на съответния е-ресурс е полезна при анализа на следните въпроси:

- а) Продължава ли ресурсът да съответства на нуждите на библиотечните потребители?
- б) Тенденции на потреблението в конкретни области – увеличава ли се или намалява използването на е-ресурса в сравнение с предходните години или в съпоставка с други продукти в близка тематична област?
- в) Какви са разходите за еднократно използване на един е-ресурс в сравнение с други ресурси?
- г) Продължаването на използването на е-ресурса ще бъде ли икономически ефективно?
- д) Съществуват ли други по-рентабилни възможности за достъп (например платен преглед (pay per view), избрано съдържание вместо договаряне на пакети)?
- е) Правилно ли е прогнозиран броят на потребителите с едновременен достъп до е-ресурсите?
- ж) Какво е съотношението между използването на текущи броеве спрямо електронното съдържание в архив?

При изследването на статистиката на ползваемостта е важно да се отчитат и редица други фактори, които също биха могли да окажат въздействие върху надеждността на данните, като например:

- а) Колко ефективно е проведена промоцията на продукта за насърчаване на неговата употреба в библиотеката?
- б) Проведено ли е обучение и/или предоставена ли е документация на потребителите за ефективното използване на е-ресурса?
- в) Колко надежден е бил достъпът до е-ресурса според данните за използването му, събрани през разглеждания период?
- г) Надежден източник за библиотеката ли са статистическите данни, признати от стандартите на ICOLC (International Coalition of Library Consortia) – *“Guidelines for Statistical Measures of Usage of Web-Based Information Resources”* и/или *Code of Practice* на COUNTER (Counting Online Usage of Networked Electronic Resources)?

Въпреки изключителната важност на статистическите данни за използваемостта на е-ресурсите, само те не са достатъчно условие за вземането на важни решения за подбор и комплектуване. Координацията и интерпретирането на данните за ползваемостта винаги трябва да се провеждат в по-широкия контекст на библиотечните политики и практики за развитието на библиотечните фондове.

4.2. Анализ на други фактори за подновяване на абонамента на е-ресурсите

Ако се окаже, че в зависимост от критериите за честота на използване и поради икономическа ефективност, описани в *Раздел 4.1*, абонаментът за електронния ресурс заслужава да бъде подновен, то той трябва отново да бъде

подложен на анализ от гледна точка на критериите на подбор и оценка, посочени в *Раздел 2*, за да се гарантира, че нито един от критериите не е променен. При подновяването на абонамента на различни продължаващи издания трябва да се обърне внимание на някои въпроси, включващи, но не ограничени до:

- Промени, свързани с доставчика на информация.
- Промени, извършени в операционната платформа.
- Промени, настъпили в предоставянето на достъп.
- Промени в ценообразуването.
- Промени в политиките на предоставяне на достъп до архивите.
- Промени в лиценза.
- Промени в съдържанието или в предлаганите абонаментни пакети.

При спазването на установените от политиката за развитие на колекциите от е-ресурси правила за постоянна текуща оценка на ресурсите, библиотеката ще бъде в състояние да гарантира, че ефективно изразходва бюджета за такива е-ресурси, които отговарят на мисията и целите на институцията и са релевантни и рентабилни.

Приложения

РЕЧНИК НА ТЕРМИНИТЕ

ARL (Association of Research Libraries) – Асоциация на научноизследователските библиотеки, обединяваща водещи научни библиотеки в Северна Америка.

ATOM – терминът се използва за двойка взаимно свързани стандарти. ATOM Syndication Format е написан на XML език и се използва за уебканали – предаване на данни в интернет, докато ATOM Publishing Protocol (AtomPub или APP) – представлява HTTP-базиран протокол на ниво приложение за публикуване и актуализиране на уебресурси.

CD-ROM – оптичен носител във вид на диск за цифрово съхранение на данни с обем между 650-900MB; записаната информация върху едностранния, еднослоен оптичен диск се чете посредством лазерно лъчение от видимата или близката инфрачервена област.

COUNTER (Counting Online Usage of Networked Electronic Resources) (Онлайн брояч на използването на мрежови е-ресурси) – протокол за съвместими статистически данни за използването на достъпа до е-ресурси, който дава възможност на издателите и търговците да получават ясни и последователни текущи статистически данни за използването на конкретни продукти и доставчици. Договорите между библиотеките и издателите обикновено включват изискването за предоставяне COUNTER статистически данни за използването на е-ресурси във формат Microsoft Excel или като файлове, които могат да бъдат импортирани в електронни таблици на Excel с цел да се даде възможност, успоредно със статистиката, да се изготвят и илюстративни диаграми и графики.

HTML (Hypertext Markup Language) – основният език за маркиране, използван за създаване на уебстраници и друга информация, които могат да бъдат показвани в уеббраузър.

HTTP (Hypertext Transfer Protocol) – мрежов протокол (система от стандартни правила) за разпространение, обмен и сътрудничество между процеси и компютри; хипермедия на информационни системи. HTTP стои в основата на предаването на данни в World Wide Web. Хипертекстът е мултилинеен набор от обекти, построени в мрежа с помощта на логически връзки (хипервръзки) между пресечните точки (например текст или думи). HTTP е протокол за обмен или трансфер на хипертекст.

ICOLC (International Coalition of Library Consortia) (Международно сдружение на библиотечни консорциуми) – неформално сдружение на библиотечни консорциуми; обединява предимно библиотечни консорциуми, свързани с висшето образование.

ICOLC Guidelines – комплект от ръководства с набор от правила, разработени в съответствие с постоянно развиващите се насоки, анализирани и обобщавани от Международното сдружение на библиотечните консорциуми. Например те определят съдържанието и формата на статистическите данни за използването на е-ресурси. През 1998 г. ICOLC подготвя документ, озаглавен *“Ръководство за статистическо измерване на използването на уеббазиран индекс, резюмета и пълнотекстови ресурси” (Guidelines for Statistical Measures of Usage of Web-Based Indexed, Abstracted, and Full Text Resources)*; преразгледадено през декември 2001 г. и през септември 2006 г. и преиздадено под заглавие *“Преработено ръководство за статистическо измерване на използването на уеббазиран информационни ресурси” (Revised Guidelines for Statistical Measures of Usage of Web-based Information Resources)*. ICOLC разработва и други ръководства и документи, свързани с лицензирането на е-ресурси.

IP (Интернет протокол) – основният протокол за комуникация в интернет, използван за предаване на данни (пакети) в телекомуникационните мрежи. Предназначението му е да позволи адресация на информацията, изпращана по мрежата и маршрутизация на дефрагментираната в IP пакети (дейтаграми) информация, придружени от допълнителни данни (дейтаграмни структури). IP позволява и указва какви действия да предприемат различните компютри, през които минава маршрутът на изпращаната информация в границите на мрежата.

JISC (Joint Information Systems Committee) – Комитет във Великобритания, който е в помощ на висшето образование и научните изследвания чрез предоставяне на водещи информационни и комуникационни технологии и лицензирани е-ресурси.

LOCKSS (“Lots of Copies Keeps Stuff Safe”) – метод за съхранение на информацията, основан на намаляването на обема при архивирането и предоставянето ѝ на множество сървъри за съхранение на данни. **Програмата LOCKSS, базирана в библиотеката на Станфордския университет, предоставя на библиотеки и издателства, работещи с дигитални инструменти, ефективно и евтино средство с отворен код за съхраняване и предоставяне на достъп до устойчиво и авторитетно дигитално съдържание.**

METS (Metadata Encoding and Transmission Standard) – METS схемата е стандарт за кодиране на описателни, административни и структурни метаданни на обектите в една дигитална библиотека с помощта на XML езикова схема (общи речници, правила и средства за определяне на структурата, съдържанието и семантиката на XML документите) според изискванията на World Wide Web Consortium (W3C) за уебстандарти. Стандартът се разработва по инициатива на Федерацията на дигиталните библиотеки (Digital Library Federation) и се поддържа от Отдела за усъвършенстване на мрежата и MARC стандарти

(Network Development and MARC Standards Office) към Конгресната библиотека на САЩ.

NISO (National Information Standards Organization) (Национална организация за стандартизиране на информацията) – американска неправителствена организация по стандартизация, която разработва, поддържа и публикува технически стандарти, свързани с издателската, библиографската и библиотечната дейност.

Open URL – стандартизиран формат на URL (Uniform Resource Locator), използван предимно от библиотеките, който съдържа информация за метаданни, чрез намиране на връзки помага на потребителите по-лесно да намират библиографско цитиране или библиографски записи на индексирани информационни ресурси в бази данни, библиотечни ресурси, академични списания и насочва към начини за намиране на съдържание, на копия на пълния текст на статия или друг ресурс, независимо дали онлайн, в печатен или друг формат.

PDF (Portable Document Format) – файлов формат за представяне на документи по начин, независим от приложния софтуер, хардуер и операционни системи; четенето на файла изисква PDF четец и специални програми за възпроизвеждане – Adobe Acrobat, Adobe Reader, Preview.

Portico – популярна дигитална услуга за устойчиво съхранение и електронно архивиране на научни публикации, съхранявани в университетски библиотеки и академични издателства; (дигитална стратегия за опазване на академични цифрови ресурси чрез създаване на архиви със съдържание в различни формати, включително е-списания, е-книги и исторически колекции в цифров формат). Portico е една от трите устойчиви услуги, предлагани от Ithaka – организация с нестопанска цел за подпомагане на академичната общност при използването на цифрови технологии (JSTOR, Portico, Ithaka S+R).

RDF (Resource Description Framework) – XML-базиран

език, семейство спецификации на World Wide Web Consortium (W3C), първоначално създаден като модел за метаданни на данни за семантични мрежови архитектури. Използва се като общ метод за концептуално описание или моделиране на информацията, която се съдържа в уебресурсите, с помощта на различни формати на синтаксиса (описание на съдържанието, заглавие, автор, права за ползване и други структурирани метаданни. Информацията не се показва в уебстраниците).

RSS (първоначално RDF Site Summary, често наричан Really Simple Syndication) – семейство формати за обмен на информация между уебканали, използвани за публикуване на често актуализирани ресурси като блогове, новини и др. в стандартизиран формат. RSS документът съдържа пълен или резюмиран текст, плюс метаданни, като дата на публикуване и авторство. (RSS форматите са специфично форматираны в XML за многократна употреба Те се използват от читатели (с помощта на инсталиран софтуер, наречен “RSS четец”), които искат да се абонират за своевременно актуализирани предпочитани уебсайтове или за събиране на емисии от произволен брой сайтове на едно място, без те да бъдат директно посещавани).

SFX (Special Effects) – първата OpenURL сървърна връзка; най-широко използваната в над 1 500 библиотеки в света връзка за свързаност и публикуване от страна на научната общност.

SGML (Standard Generalized Markup Language) – сертифицирана система (ISO 8879:1986 SGML) за определяне на езиците за маркиране чрез определяне на структурата и допустимите символи, синтаксиса и вида на документа.

SUSHI (Standardized Usage Statistics Harvesting Initiative) (Инициатива за стандартизирани статистически данни за използването) – стандартът дефинира автоматизираната заявка и модела за отговор при събирането на електронни данни за използването на ресурсите, представяващи уебслужби.

UNICODE (като съответствие) – стандартен набор от знаци и символи за последователно кодиране, представяне и обработка на текст, общи за повечето езици и писмени системи в света, използван, за да бъде гарантирано последователното представяне на символите в двоичен вид; съответствието с UNICODE намалява загубите на информация при търсене и осигурява прецизно повторно използване.

URL (Uniform Resource Locator) – адрес на дигитален документ в интернет (уебадрес).

XML (Extensible Markup Language) – език за маркиране, подобен на SGML (Standard Generalized Markup Language (ISO 8879:1986 SGML) – стандартна технология за определяне на общи езици за маркиране на документи), но с опростена структура, която се дължи на по-строги правила за кодиране на документи в текстов формат на данните чрез Unicode за световните езици; XML е език, който се използва за създаване на метаданни за библиотечните колекции чрез стандарти, като Dublin Core и METS и интернет ресурси чрез RSS и ATOM.

Абонамент – заплащане, гарантиращо споразумение за получаване на периодичен достъп до ресурс или услуга.

Абонираща институция – термин, който разграничава абониращата институция от индивидуалните собственици или фирмите, предоставящи абонамент. Когато една организация или библиотека се абонира за съдържание, клаузите са различни, особено методите и условията за достъп.

Административна юрисдикция – регион с юридическа самостоятелност, с оторизирано право и сила за тълкуване и прилагане на законодателство; съдилищата, които са компетентни в тази област.

Архивиране (съобразно договорената политика за използване на ресурсите) – специфичните правила на библиотеката за запазване и съхранение на материали от е-ресурсите, както и последващи изисквания за достъп до тях.

Архивни броеве – предишни броеве на е-списания; те често са включени като част от договорения пакет е-ресурси. При прекратяване на текущия абонамент на списанието те също не остават на разположение. Някои архивни броеве се придобиват от доставчици, различни от тези, които предоставят текущи броеве.

Бази данни – съвкупност от данни, съхранявани на компютър (сървър) за лесен достъп, извличане и използване на информация.

Библиотечен фонд – материалите, съставляващи библиотечните колекции.

Време на достъп (Up-time) – период от време, в който даден е-ресурс е достъпен и е на разположение в локалната мрежа или в интернет.

Външни потребители (Walk-in user) – посетители, които не са регистрирани читатели, но имат разрешение да използват обществено достъпните компютри на институцията и по този начин получават достъп до лицензирани ресурси. (Външните потребители трябва да се придържат към условията и реда на услугите за достъп като спазват закона за авторското право и дефинираната от институцията приемлива употреба, включително да не използват предоставени материали за търговски цели).

Гратисен период – период от време, в който се позволява достъп до ресурсите преди осъществяването на плащането; обикновено се предоставя едномесечен гратисен период между датата на подновяване на абонамента и датата на плащането.

Договорни условия (лицензионни изисквания) – правила и ограничения, регламентиращи достъпа и използването на ресурси; елементи, включени в условията на договора като например активиране на IP адреси, отдалечен достъп и други въпроси, свързани с персонализирането на достъпа.

Документация – инструкции за начина на използване на информационните продукти или помощни файлове и друга потребителска информация.

Доставка (на модели, на достъп, на ресурси) – процес на осигуряване на достъп до ресурс; в библиотеките – електронна доставка на документи посредством прокси сървъри, свързани сървъри, междубиблиотечно заемане или в интернет среда като цяло.

Доставчик на информация/ресурси – общ термин за физическо лице, фирма или корпоративна група, предоставяща информационни ресурси; пример за доставчик на информация е търговският представител.

Достъп – терминът включва доставка на съдържание, инструкции и методи; е-ресурси, съответно програмно-технологично осигуряване – софтуер, хардуер и интернет връзки, както и предоставяне на потребителски инструкции за това как да се използват ефективно конкретните материали – ключов елемент в достъпа до е-ресурси. Доставката на дигитални ресурси може да се осъществява в различни формати като HTML или PDF документи, както и чрез различни варианти на изтегляне и посредством междубиблиотечно заемане. Методите за достъп варират от използване на локалната мрежа на библиотеката до употреба на прокси сървъри, сървъри, разпознаващи линкове и виртуален достъп до материалите.

Дъблинско ядро (Dublin Core) – набор от метаданни, представляващ малка група основни текстови елементи, чрез които могат да бъдат описвани и каталогизирани по-голямата част от ресурсите.

Дълговечен достъп – концепция за поддържане на постоянен достъп до е-ресурс, дори и когато библиотеката се е отказала от абонамента му или производителят е престанал да го предлага.

Ежегодно предоговаряне – обикновено договорите за достъп до е-ресурсите са за период от една година, което

налага ежегодно предоговаряне на правата за достъп.

Е-книга, електронна книга – книга в цифров формат, предназначена за заемане или за използване чрез интернет браузър, компютър или друго електронно устройство, например е-четец (eBook Reader).

Е-мейл, електронна поща (имейл) – цифрово съобщение, обикновено текстово, изпращано от един потребител на друг чрез компютър или друго електронно устройство през интернет или други компютърни мрежи; то може да бъде изпращано на голям брой адреси едновременно.

Е-списание, електронно списание – списание в цифров формат за достъп чрез интернет браузър, компютър или друго електронно устройство.

Заплащане за преглеждане (Pay-per-view, PPV) – метод за закупуване на достъп до материали в момента на ползване, липсващи в предварително заплатения абонамент на библиотеката.

Идентификация по IP – метод, използван от доставчиците на е-ресурси, за проверка на правата на достъп на потребителя и за потвърждаване на абонамента на библиотеката за конкретния ресурс на базата на IP адреса на потребителя.

Издател(и) – физическо лице или фирма, която публикува е-ресурс.

Изтегляне – преместване на е-ресурси от едно устройство за съхранение към друго, обикновено притежавано от потребителя.

Институционални архиви – електронен архив на материали, създадени и съхранявани на сървър на организацията.

Интернет – световна мрежа за комуникация, глобална система от взаимносвързани компютърни мрежи, първоначално разработена от американското министерство на

отбраната и развита от Националната научна фондация като неуязвима разпределена система за обмен на информация.

Интерфейс – еднопосочна или двупосочна точка на взаимодействие между потребителя и ресурсите с помощта на периферни устройства като монитор, клавиатура, връзка с интернет или всеки друг способ на комуникация с компютър; (интерфейсът е и инструмент и концепция за комуникация на различни компоненти на ниво хардуер и софтуер чрез система за вход/изход, свързана с протокол); за осигуряването на достъп до информационните ресурси интерфейсът трябва да бъде напълно функционален и достъпен за потребителите.

Информационен ресурс (и) – общ термин за ресурс, съдържащ информация; примери за информационни ресурси: уебсайтове, статистически масиви от данни, е-книги.

ИФЛА (Международна федерация на библиотечните асоциации и институции) (IFLA, International Federation of Library Associations and Institutions) – международна библиотечна организация, представляваща интересите на библиотечните и информационните институции и техните потребители.

ИФЛА.. Секция Комплектуване и развитие на колекциите – секция на ИФЛА, чиято дейност е посветена на обсъждането на методите на комплектуване на печатни и е-ресурси.

Клауза за оттегляне – параграф в лицензионно споразумение, който позволява на библиотеката да се оттегли или да прекрати абонамент, обикновено в началото на срока на действие на лиценза или при подновяването му.

Кодекси за добри практики – съвкупност от писмени правила, които описват методите за оценка на е-ресурси и на статистиката на използването им; ICOLC, ARL, NISO и JISC са някои от разпространените стандарти за оценка.

Комплектуване – колективен процес, чрез който се проучват, одобряват, финансират и проверяват новите библиотечни материали.

Комплектуване, направлявано от потребителите – форма на комплектуване, при която, според предпочитанията си, потребителите могат да правят подбор на е-ресурси от предварително съставен от библиотеката списък на определени типове материали, достъпен в публичния каталог. Библиотеката комплектува за своите фондове тези от избраните от потребителите издания, които в определен период от време са отбелязвани най-много пъти в сайта или чрез други съгласувани критерии за оценка.

Консорциум – всяко местно, регионално или национално кооперирано сдружение на библиотеки, което осигурява системна и ефективна координация на техните ресурси с цел подобряване на достъпа до е-ресурси и услуги на потребителите.

Курсови архиви – подобрена колекция от електронни копия на части от книги, статии или други библиотечни материали за нуждите на потребителите на определен учебен курс. Обикновено курсистите имат право на достъп и заемане (изтегляне) на материали от архива.

Курсови пакети за електронно обучение (uebбазирани образователни пакети) – комплекти от материали, тематично подбрани за определен учебен курс; материалите могат да включват тестове, листовки, слайдове, интернет страници и различни интегрирани материали в други формати, необходими за обучението на студентите в специализирания курс. Обикновено са платени.

Лизинг – краткосрочен договор за наем или временен достъп до ресурс.

Лиценз (Лицензионен договор) – правно споразумение между страните, което разрешава използването и установява бизнес модел за спазване на условията и правилата, взаимно поставяни между двете договарящи се страни;

включва разходите, периода на достъп и други аспекти.

Лицензионен агент – идентифицира потенциални лицензополучатели и им предоставя информация за притежателя (лицензодателя) на авторските права върху е-ресурсите при договаряне на лицензионни споразумения; за избягване на такси в някои случаи лицензодателят се договаря директно с лицензополучателя.

Лицензионен период – определен период от време, в който действа и е изпълнимо лицензионното споразумение.

Лицензиране – процедура на подготовка и сключване на лицензионно споразумение.

Лично ползване – използване на публикация от частно, физическо лице за собствени изследователски цели.

МЗ (междубиблиотечно заемане) – метод за взаимно споделяне на ресурси между библиотеки чрез размяна на заявки на потребители на различни библиотеки, за да бъдат удовлетворени интересите на собствените потребители. Отделни лицензионни споразумения в някои страни дават възможност за предоставяне на информация на потребителите в PDF формат; в други случаи, на основание на лицензионно споразумение и/или в съответствие със закона за авторското право, се извършват процедури, при които документът с поисканата информация се изпраща в библиотеката (посредством ARIEL или други програми), но след това на потребителя, направил заявката, се предоставя печатно копие на документа.

Мултимедия – комбинация от няколко различни техники за комуникация, като звук, текст, неподвижни изображения, фото-, кино ленти и др.

Намиране на връзки (Link resolver) – програмен софтуер, услуга, която свързва в едно библиографската информация за цитирания ресурс с библиотечното описание на притежаваното копие в съответната библиотека, за да по-

могне на потребителите в намирането на копия на пълния текст на статиите, без да осъществяват нови търсения в други ресурси; библиотеките често използват OpenURL стандарт за създаване и намиране на връзки в отговор на OpenURL запитвания (предлагат бази данни и каталози на потребителите си); библиотеките често предоставят функцията на бутона “Намери пълния текст” непосредствено до библиографското описание на източника.

Неупълномощена (неоторизирана) употреба – всяко лице или структура, непосочени в лицензионния договор; всеки, който не притежава разрешение за достъп или да използва по друг начин цифровата информация от лицензираните материали, предмет на споразумението. Също така неоторизиран потребител е всеки, който не е изрично определен в лицензионното споразумение като оторизиран потребител.

Обучение и помощ – терминът характеризира допълнителното програмно осигуряване, софтуера за поддръжка на инсталираното съдържание; могат да бъдат предоставяни чрез електронна поща, телефон или факс в рамките на работното време и включват услуги като решаване на проблеми, отстраняване на неизправности, сесии от типа “обучение на обучители” за библиотечния персонал, индивидуални или чрез интерактивни конференции (веббинари) и др.

Обучение на потребителите или указания – библиотечни или библиографски инструкции за потребителите относно методите на навигация в библиотечните сайтове и репозитории, стратегиите за търсене и намиране на информация или за повишаване на информационна им грамотност.

Отдалечен достъп – достъп и използване на библиотечни бази данни извън физическото пространство на библиотеката чрез прокси сървъри или други уеббазирани средства за идентифициране.

Оторизирани потребители – всяко лице или структура, посочено в лицензионното споразумение, което има разрешение за достъп или по друг начин да използва цифровия ресурс, предмет на лицензионен договор. Може да се нарича “потребител с разрешение” (“permitted user”).

Пакет (Package) – набор или селекция от множество заглавия, организиран по тематичен признак или вследствие на целенасочен подбор на подходящи документи от цялата съвкупност от предлагани от издателите или доставчиците заглавия.

Парола – поверителен низ от знаци, който разрешава на определена група потребители право на достъп до компютър, интерфейс или система.

Подбор – акт на избор; при изграждането на сбирки от е-ресурси най-голямо влияние оказват преразглеждането на политиките за развитие на фондовете, институционалните стандарти и потребителските потребности – основни елементи, засягащи подбора на ресурси.

Подновяване (анекс) – споразумение, с което се продължава или удължава срока на действие на договора.

Покупка – акт на покупка или абонамент за даден ресурс или елемент.

Политика на развитие на колекциите – методика, разработена от библиотеката, за определяне на приоритетните предметни области и видове материали; политиката може да детайлизира мисията на библиотеката и да описва процесите на подбор на е-ресурси и отказ от достъп.

Постпринт (Postprint) – термин, използван в академичните издателства за версия, цифрово копие на окончателния електронен проект на изследователска статия от научно списание, след като е била рецензирана и готова за публикуване. (Постпринтите и препринтите общо се наричат Е-принти (Eprints) и стоят в основата на инициативата за свободен достъп до институционални хранилища, опера-

тивно съвместими в съответствие с Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting).

Препринт (Preprint), (предпечат) – термин, използван в академичните издателства за електронен проект на научна статия, която все още не е официално публикувана в рецензирано научно списание (Препринтите се разпространяват предимно по електронен път, което довежда до създаването на огромни бази данни с предпечатни материали като arXiv.org и други институционални хранилища).

Приложимо право – законите в провинцията, щата и страната, т. е. юрисдикцията, в рамките на която се намира институцията.

Продължаване на достъпа – често срещана практика за продължаване или подновяване на абонамента на е-ресурси чрез анекс за осигуряване на постоянен достъп.

Прокси сървър – сървър, който играе ролята на филтър на информационните заявки на потребителите и съхранява данните за удостоверяване (идентификация) на достъпа до данни, съхранявани на отделен сървър. Прокси сървърите най-често се използват за удостоверяване на външните потребители на сайта, преди да им бъде предоставен достъп до лицензирани е-ресурси.

Пълнен текст – формат, който осигурява предоставяне на пълния текст на документ, а не само неговото библиографско описание или резюме; пълнотекстовите документи в електронните бази данни обикновено се предоставят в PDF (Portable Document Format) или HTML (Hypertext Markup Language) формат.

Пълнота на съдържанието – гаранция, че съдържанието на онлайн ресурса представлява пълно, вярно, надеждно и своевременно копие на предишните формати с данни и ако има отклонения лицензодателят ще си сътрудничи с лицензополучателя за коригиране на грешки, отстраняване на пропуски за възстановяване на ситуацията.

Развитие на колекциите – терминът включва избора, комплектуването и анализа на материалите, необходими на дадена институция или отразени в мисията ѝ.

Ръководна институция – организацията, която отговаря за вземането на важни решения по отношение на е-ресурсите; например университетът е ръководна институция за академичната библиотека; консорциумът – за своята група от членове. Тези организации са ръководен орган, който е отговорен за финансовите и юридическите въпроси, свързани с придобиването на е-ресурси и с достъпа до тях.

Самостоятелен (Stand alone) – термин за ресурс, който е независим и автономен; (може да се отнася и за сървър, мрежа, информационен канал, софтуер).

Самостоятелно архивиране – депозиране на безплатно копие на цифров документ; публикуване в интернет, в институционално (университетско хранилище) или в отворен архив на научни статии от конференции, от изследователски програми, дисертации, от страна на автора с цел увеличаване на тяхната достъпност, видимост и за използване на влиянието на цитирането. (Самостоятелното архивиране понякога се нарича “зеленият път” на открития достъп, а публикуването в е-списания с отворен достъп – “златният път” на открития достъп. То е въпрос на авторско право и на политика на списанията.)

Специалист(и) по комплектуване – термин, характеризиращ лицето/лицата, отговорни за подбора на материали за фонда на библиотеката или консорциума.

Съответствие с нуждите на потребители с увреждания – изискване към лицензодателя да полага достатъчни разумни усилия да се съобразява със законодателството, така че всички потребители със зрителни, слухови или физически увреждания да имат възможност да получат достъп до съдържанието на информацията в колекциите от е-ресурси; това изискване предполага използването на най-добрите ергономични практики.

Сървър – физически компютър (компютърна хардуерна система) с голямо пространство за съхранение, за изчислителни задачи и координация на връзки с други компютри чрез вътрешна компютърна мрежа или интернет. (В зависимост от компютърните услуги, които предлага на потребителите, може да бъде сървър за база данни, файлов сървър, мейл сървър, принт сървър, уебсървър или друг вид сървър.)

Текущ (продължаващ или дълговечен) – период на достъп до е-ресурси.

Трето лице – физическо или юридическо лице, страна, която не участва пряко в сделката, няма директни взаимоотношения с договарящите се страни; например лицензионният (абонаментен) агент може да бъде трето лице при договореностите за абонамент между доставчиците на информация и библиотеките.

Търговски представител (доставчик на информация, посредник, вендор) – физическо лице или институция, която продава или заема е-ресурс.

Уеббраузър – софтуерно приложение, компютърна програма, която извлича, представя и трасира уебстраници, изображения, видео- и други видове информационни ресурси в мрежата, включително в интернет, частни мрежи и файлови системи. (Основни уеббраузъри са Chrome, Firefox, Internet Explorer, Opera, Safari).

Употреба, потребители, статистика на ползваемостта – честотата на ползване на достъпа до е-ресурсите от страна на потребителите; общото количество на използване на всеки е-ресурс често се използва от библиотеките за неговото оценяване.

Устойчив достъп – безпрепятствен достъп до е-ресурс, без мрежови прекъсвания или повреди.

Финансова година (фискална, бюджетна година) – 12 месечен период, в който библиотеката управлява своите

приходи и разходи; тя може да съвпада или да се различава от календарната година в различните страни.

Цена на използване на достъпа – цената на всяко използване на даден е-ресурс; обикновено се изчислява, като се раздели броят на влизанията на цената, заплатена за е-ресурса. Например това може да бъде особено полезно при сравняването на цената на закупения ресурс в рамките на договора с разходите за предоставянето му по линия на междубиблиотечното заемане за конкретни потребители. Ако лицензият ресурс се използва често, цената му намалява. При по-рядка употреба годишният абонамент може да се окаже по-скъп от разходите за предоставяне на материали по заявки чрез междубиблиотечно заемане. Цената на използване на достъпа е важна техника също и при сравняването на полезността на сходни бази данни, както и при вземането на решение за предпочитание към лицензиране или съхраняване на е-ресурси.

Цифрови материали – наличните материали в цифров или в електронен формат; например CD-ROM, DVD, е-списания и уебсайтове.

Част от пакет (Bundled) – закупуване на отделни единици, предоставяни като част от абонаментния пакет от е-ресурси; пакетът е често срещан вариант на закупуване е-списания или е-книги от издатели или доставчици.

Юрисконсулт – юридически съветник, който оказва помощ в областта на интелектуалната собственост и консултира по други правни въпроси.

ИЗТОЧНИЦИ

ICOLC (International Coalition of Library Consortia). Guidelines for statistical measures of usage of web-based indexed, abstracted, and full text resources, November 1998, Revised Guidelines for Statistical Measures of Usage of Web-Based Information Resources, October 2006. URL: <<http://icolc.net/statement/revised-guidelines-statistical-measures-usage-web-based-information-resources>> document.

COUNTER (Counting Online Usage of Networked Electronic Resources). Codes of Practice, (no date), Viewed May 30 2011. URL: <http://www.projectcounter.org/code_practice.html>

University of Hong Kong Libraries. Electronic Resources Collection Development Policy, (no date), Viewed May 30 2011. URL: <<http://lib.hku.hk/cd/policies/erp.html>>

SERU. The Shared Electronic Resources Understanding Recommended Practice offers a mechanism that can be used as an alternative to a license agreement. URL: <<http://www.niso.org/workrooms/seru>>

LIBLICENSE. The LIBLICENSE Web site provides extensive resources (including model license language and detailed discussion of licensing terms) through a detailed series of links and menus. URL: <<http://liblicense.crl.edu>>

**Ключови проблеми в развитието на колекциите
от електронни ресурси**
Ръководство за библиотеки

ИФЛА – Придобиване и развитие на колекциите
*Шарън Джонсън, Оле Гунар Евенсен, Джулия Гелфанд,
Гленда Ламърс, Лин Сайп, Надя Зилпър*

Превод от английски език
Румелина Василева

Научен и езиков редактор
Таня Тодорова

Предпечат, графичен дизайн, печат и подвързия
Авангард Прима

Издава се с разрешението на ИФЛА
Първо издание на български език

Университет по библиотекознание
и информационни технологии

Формат: 60/84/16
Печатни коли: 4

Издателство „За буквите – О писменехъ“
ISBN 978-954-2946-72-4